

УДК 378.4

*Богатирьова Т. В.,
аспірантка
Чернігівського національного
педагогічного університету
імені Т. Г. Шевченка*

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ В ПЕДАГОГІЦІ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.

У статті розкрито особливості еволюції здорового способу життя в його історичному розвитку. Значну увагу приділено розгляду цінності здоров'я в суспільному житті наприкінці ХІХ ст. Висвітлено особливості організації здорового способу життя в "нових школах" Західної Європи.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, здоров'я людини, здоров'я соціуму, фізичне здоров'я, соціальне здоров'я.

В статье раскрыты особенности эволюции здорового способа жизни в его историческом развитии. Значительное внимание уделено рассмотрению ценности здоровья в общественной жизни в конце ХІХ в. Освещено особенности организации здорового способа жизни в "новых школах" Западной Европы.

Ключевые слова: здоровый способ жизни, здоровье человека, здоровье социума, физическое здоровье, социальное здоровье.

In the article the features of evolution of healthy way of life are exposed in his historical development. Considerable attention is spared consideration of value of health in public life at the end of the ХІХ item. The features of organization of healthy way of life in "new schools" of Western Europe are reflected.

Keywords: healthy way of life, health of man, health of societies, physical health, social health.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сутність і значимість здорового способу життя завжди була важливою проблемою. Проблема формування здорового способу життя актуальна для людей усього світу незалежно від раси, нації, віку, соціального статусу. Виховання фізично здорових, морально стійких, естетично розвинутих громадян – одна з головних вимог, які ставить держава перед школою. Зараз більшість учнів приходить до першого класу вже фізично ослабленими, ми вважаємо за потрібне висвітлити досвід формування здорового способу життя дітей, який розроблявся й удосконалювався в “нових школах” Західної Європи наприкінці XIX – у першій третині XX ст. Для сучасної педагогічної науки проблема здоров’я та здорового способу життя також є однією з основних.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. До проблем формування здоров’я людини зверталася більшість відомих педагогів і філософів, зокрема: Платон, Арістотель, Квінтіліан, Коменський, Руссо, Локк, Песталоцці.

Питання організації діяльності “нових шкіл” Західної Європи наприкінці XIX – у першій третині XX ст. висвітлювали вітчизняні педагоги О. Зеленко, П. Берлін, Е. Джунковська, М. Левітіна, Е. Лозинський, Г. Зоргенфрей, К. Победоносцев, Л. Ребіндер, Ж. Ельсландер, Н. Жаринцева, С. Золотарьова.

Проблему здорового способу життя в ретроспективі досліджували такі науковці, як В. Бобрицька, С. Горбунова, О. Ващенко, Е. Булич, С. Кириленко.

Мета статті – дослідити особливості здорового способу життя в історичному контексті розвитку західноєвропейської цивілізації та в “нових школах” Західної Європи наприкінці XIX – у першій третині XX ст.

Виклад основного матеріалу. Здоров’я людини – одна з центральних проблем сьогодення. Здорова людина – це всебічно розвинута особистість, яка живе в гармонії з навколишнім середовищем. Історія засвідчує, що у всіх суспільствах здоров’я входило в число суспільних цінностей. Ступінь його цінності в різні історичні епохи в різних релігіях і культурах був різним, проте здоров’я ніколи не вважалось антицінністю. Здоров’я – вічна, незмінна цінність людини та суспільства.

В епоху середньовіччя не існувало спеціальних споруд для занять спортом. Місця публічних рукопашних боїв завжди імпровізувалися, ними зазвичай ставали поле, село, майдан. Те, що ми сьогодні називаємо спортом, лише у ХІХ ст. виділилось і оформилось як відновлення зв'язку з фізичною культурою античності [3], [7, с. 215].

Ідеал людини нового буржуазного суспільства відображався в новому контексті старої античної максими: у здоровому тілі – здоровий дух. Це закріпив у своїй педагогічній теорії видатний англійський філософ і педагог Джон Локк: “Хто володіє тим і іншим, тому залишається небагато чого бажати; а хто позбавлений хоча б одного, тому лише малою мірою можна компенсувати що б то не було” [5], [7, с. 216].

Теза Джона Локка про важливість здоров'я людини для його підприємницької діяльності відображала тенденцію збільшення цінності здоров'я в буржуазному суспільстві. Вона починає наростати в ХІХ ст. Це пояснюється глибокими соціокультурними змінами, які відбулися в суспільному житті європейців. Найголовніша з них полягала в появі такого явища, як конкуренція, що виникла в результаті промислової революції й утвердилась в економіці.

Формування нової культури та нової ідеології тіла, ґрунтувалося на принципах гігієни й відродження спорту. Статус гігієни підвищила ідея демонстрації тіла. Здоров'я, фізичний стан тіла, стають усе більш значущою цінністю.

Комплекс економічних, соціальних і політичних чинників зумовив оформлення в ХІХ ст. ідеології, у якій здоров'я, його фізичний і духовний складники, стають надзвичайно вагомою суспільною цінністю.

Мета виховання в “нових школах” Західної Європи наприкінці ХІХ ст. – досягнення всебічного й гармонійного розвитку в людини всіх її здібностей. Педагоги були переконані, що людина є не тільки духовна істота, у неї розум і душа тісно поєднуються з тілом, тому потрібно розвивати всю енергію, волю, фізичну спритність, силу й витривалість [1, с. 47–48], [9, с. 223]. Під здоров'ям розуміли особистісну й соціальну рівновагу. Освітяни концентрували увагу на тому, що вже в молодшому шкільному віці слід подавати й уточнювати знання про здоровий спосіб життя, формувати відповідну поведінку.

На початку ХХ ст. виділяється соціальний аспект здоров'я людини. У педагогічній думці посилюється протистояння, спричинене дуалізмом душі й тіла, біологічним і соціальним у людині. З'являються

вчення, в яких домінуючим чинником у становленні та розвитку людини та її здоров'я, вважаються біологічні та соціальні складові.

Система фізичного виховання підпорядковувалася одному простому постулату: "...не слід учить людину, що їй потрібно робити – потрібно створити їй такі умови, які б давали можливість впровадити в життя те, чому її навчають" [1, с. 58], [9, с. 223]. Організація здорового способу життя в школах такого типу докорінно відрізнялася тим, що перевага надавалася швидше впливу дітей один на одного, ніж впливу, який здійснювали на них дорослі. Педагоги-реформатори уявляли дитину гнучкою та вразливою особистістю, яка легше, ніж дорослі, піддається впливу. Вона швидко наслідує дорослих людей, особливо старших учнів, тому дуже важливо, щоб їхній вплив був моральним. Уважалося, що охоплення дітей ідеями школи могло вигравати від двох нововведень: спільного виховання хлопчиків і дівчаток та самоврядування [9, с. 223], [10, с. 14].

У сучасних умовах поширюється інтегративний підхід до здоров'я людини, який передбачає єдність фізичного, духовного та соціального здоров'я людини й суспільства. Соціальне здоров'я людини проявляється на двох рівнях: особистісному та соціальному. Метою формування здорового способу життя є вдосконалення умов життя і життєдіяльності. Цей процес включає вивчення свого організму, своєї особи, освоєння гігієнічних навичок, знання чинників ризику й уміння на практиці забезпечити зоровий спосіб життя [4, с. 220].

У Західній Європі кінця XIX ст. важливою складовою здорового способу життя вважали місцевість, яка обиралася для розміщення "нових шкіл". Усі заклади (інтернати з обмеженою кількістю вихованців) будувалися в сільській місцевості. Е. Демолен зазначає: "Навкруги – повітря, світло, простір, зелень, замість тісних дворів, замкнених високими стінами" [6, с. 3], [9, с. 224]. С. Редді писав, що жодна справа не залежить такою мірою від зовнішніх обставин, як виховання. Він вважав, що зовнішні умови для розвитку молоді аналогічні до ґрунту, на якому ростуть рослини. Педагог уважав, що міста отруюють душі дітей, і саме тому вплив вихователів не може принести потрібних результатів.

Формула виховання здорової дитини була однаковою у всіх педагогів: правильна організація праці й відпочинку, режиму та якості харчування, організація фізичної активності, особистої гігієни [9, с. 224].

В кінці XIX ст. у педагогічній літературі починає домінувати думка, що духовний і соціальний складники переважають за своєю значущістю над фізичним. Перша частина дня навчання в “нових школах” Західної Європи наприкінці XIX ст. відводилася розумовій діяльності. Під час класної роботи обов’язково робилися, залежно від віку, перерви на 10–30 хв, під час яких учні перебували на свіжому повітрі, а якщо йшов дощ, виходили у критий двір. Вікна класних кімнат тільки взимку зачинялися під час занять. Розклад був складений так, щоб діти не перевтомлювалися, оскільки педагоги вважали, що більшість невдач у навчанні – через фізичну втому та слабкість організму. Гармонізувати навчання дитини допомагали фізичні вправи, ручна праця та прогулянки, які проходили після обіду щодня [8, с. 46–47], [9, с. 225].

У всіх школах фізичні вправи виконували в другій половині дня. Педагоги вважали, що фізична культура має величезний позитивний вплив на людський організм. Вона стимулює гормональну систему, оживляючи капілярну мережу й покращуючи обмін речовин та кровообіг, підвищуючи еластичність зв’язок і суглобів, тим самим дає відчутти високий м’язовий тонус. А. Фер’єр указував, що для дитини ігри настільки ж природні, як і спів пташок, саме в іграх пробуджується тіло й дух дитини, вони дають привід для практичного досвіду та готують дитину до життя. Педагог виділяв два види ігор: “вільні” та “правильні” (тобто ігри за правилами) [9, с. 225], [11, с. 13–14]. Вихованці могли також займатися гольфом, тенісом тощо. У бідельській школі всіх хлопців навчали боксу, а дівчат – вправ зі зброєю та догляду за нею.

У “нових школах” Англії значне місце відводилося старовинним іграм у “собак і зайців”, “переслідування за папірцями” – одна команда залишала за собою відбитки у вигляді шматочків папірців, а інша мала їх знайти й наздогнати. Гра проходила в лісах, на полях, пагорбах та луках, розвивала спостережливість і витривалість. Зазвичай, у “нових школах” дві-три години на тиждень відводилося на гімнастику й стільки ж на танці [2, с. 119], [9, с. 225].

Висновок. Короткий аналіз історичного розвитку здорового способу життя в країнах Західної Європи наприкінці XIX ст. дає підстави зробити висновки, що в цей період відбувається інтеграція фізичного, духовного й соціального. Організація здорового способу життя в “нових школах” Західної Європи наприкінці XIX ст. вважалася основою для подальшого навчання та виховання дитини в школі. Ефективність

формування здорового способу життя залежала від правильної організації режиму праці й відпочинку.

Література

1. *Демолен Э.* Аристократическая раса / Э. Демолен – СПб. : Тип. В. С. Суворина. – 1906. 238 с.

2. *Зеленко А.* Современные реформаторы образования и воспитания. Англия / А. Зеленко // Свободное воспитание. – 1911–1912. – № 11. – С. 87–124.

3. *Ле Гофф Жак.* История тела в средние века / Жак Ле Гофф, Никола Трюон; пер. с фр. Е. Лебедевой. – 2008. 192 с.

4. *Лещенко М. Є.* Проблема здоров'я як цінності в сучасному українському суспільстві / М. Є. Лещенко // Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці (Серія : Право. Економіка. Соціальна робота. Гуманітарні науки) : щоквартальний науковий збірник. – 2009. – № 2. – Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2009. – С. 217–220.

5. *Локк Д.* Мысли о воспитании / Д. Локк // Сочинения : в 3 т. – Т. 3. – М. : [б. и.], 1998.

6. *Маккавейский Н. К.* Английская школа по поводу издания К. П. Победоносцева “Новая школа” / Н. К. Маккавейский. – М. : [б. и.], 1898. – К. : Тип. император. ун-та Св. Владимира, 1899. – 33 с.

7. *Мартіросян Л. А., Гусак Л. Є.* Філософсько-педагогічний аспект еволюції аксіологічних змін здоров'я в контексті історичного розвитку західноєвропейської цивілізації. / Л. А. Мартіросян, Л. Є. Гусак // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Педагогічні науки. – 2010. – № 13. – С. 212–217.

8. *Победоносцев К. П.* Новая школа / К. П. Победоносцев. – М. : Синодальная тип., 1899. – 120 с.

9. *Прибора Т. О.* Організація здорового способу життя в “нових школах” Західної Європи наприкінці XIX – у першій третині XX ст. / Т. О. Прибора // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Педагогічні науки. – 2010. – № 13. – С. 222–227.

10. *Феррьер А.* Новое воспитание / А. Феррьер // Свободное воспитание. – 1911–1912. – С. 1–16.

11. *Феррьер А.* О новой школе / А. Феррьер // Свободное воспитание. – 1910–1911. – № 7. – С. 5–16.